

**ДО СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ Д 64.820.05
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

ВІДГУК

офіційного опонента по дисертаційній роботі

Фролової Наталії Львівни «Державне регулювання малого та середнього підприємництва: інституціонально-інфраструктурний аспект», яка подана до захисту в спеціалізовану вчену раду Д 64.820.05 Українського державного університету залізничного транспорту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Процеси реформування економіки України, які розпочалися зі здобуттям країною незалежності, значно відставали за темпами та якістю їх реалізації не тільки від передових економічно розвинених країн світу, але й держав пострадянського простору. На відміну від України, останні, розуміючи вагомість малого та середнього підприємництва для активізації процесів економічного розвитку і досягнення стабілізації національної економіки, першочергово взяли курс на формування і реалізацію комплексної програми підтримки малих та середніх підприємств, що передбачала, насамперед, прийняття сприятливих законодавчих ініціатив і створення дієвої системи інфраструктури підтримки їх розвитку. Наразі розширено перелік заходів, які впроваджуються урядами цих країн для стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. Зокрема це стосується спрощення адміністративних процедур і зменшення фіскального та податкового навантаження на суб'єкти малого та середнього підприємництва, покращення їх доступу до зовнішніх джерел фінансування і активізації експортної діяльності, розбудови інноваційно активного сектора малого та середнього підприємництва і поглиблення міжгалузевих взаємозв'язків у цій сфері. Завдяки реалізації виваженої та послідовної державної політики щодо підтримки і стимулювання процесів розвитку малого та середнього підприємництва вдалося забезпечити високі темпи зростання цього сектору і досягти значних успіхів щодо стійкого розвитку економіки.

Україна також цілеспрямовано наслідує передові практики стимулювання розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва і декларує впровадження ефективних інструментів їх підтримки. Попри це, відсутність системних реформ у напрямі покращення середовища функціонування малого і середнього підприємництва в країні, фрагментарність і непослідовність реалізації державної політики в цій сфері, недостатній рівень компетентності та професіоналізму органів державної влади і суспільства щодо формування та реалізації дієвого інструментарію забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва зумовлює низьку результативність державного регулювання суб'єктів цієї сфери і призводить до їх занурення в стан кризи. Саме недостатня наукова розробленість проблематики комплексного вирішення вище окреслених завдань наголошує на необхідності поглиблення досліджень в даному напрямі.

Формуванню теоретико-методологічних основ, методичних підходів та практичних рекомендацій щодо державного регулювання малого та середнього підприємництва як основи економічного розвитку країни присвячена дисертація Фролової Н.Л., що свідчить про її теоретичну та практичну значимість і актуальність на сучасному етапі.

Дисертація виконувалась відповідно до основних положень Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні (затверджена Законом України від 21 грудня 2000 р. № 2157-III) і Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року (затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р).

Наукові результати і висновки дисертаційного дослідження використано при виконанні наукових досліджень Одеського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету за темою «Інвестиційне забезпечення і управління капіталізацією в контексті економічної безпеки підприємств» (номер державної реєстрації 0116U005224), де автором обґрунтовано доцільність використання потенціалу малого та середнього підприємництва для подолання кризових явищ у національній економіці.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення та висновки дисертаційної роботи отримані в результаті використання системи загальнонаукових, спеціальних методів і прийомів дослідження, зокрема автором дисертації застосовано *порівняльний аналіз і графічний метод* – для відображення сучасного стану і тенденцій розвитку малого та середнього підприємництва в Україні; *систематизація і класифікація* – для упорядкування інструментів державного регулювання малого та середнього підприємництва в Україні; *морфологічний аналіз* – для уточнення змісту наукової категорії і системи принципів державного регулювання малого та середнього підприємництва; *моделювання* – для обґрунтування моделі інституціонального середовища розвитку малого та середнього підприємництва; *експертний і розрахунково-аналітичний* – для оцінювання результативності державного регулювання малого та середнього підприємництва в Україні; *аналогії та екстраполяції* – для формування пропозицій щодо створення бізнес-асоціацій адаптивного регулювання розвитку малого та середнього підприємництва; *абстрактно-логічний* – для узагальнення теоретичних напрацювань і формулювання висновків дослідження.

Одержані наукові положення, висновки і рекомендації є достовірними, що підтверджується: обґрунтованим використанням теоретичних та методичних напрацювань вітчизняних та зарубіжних авторів щодо державного регулювання підприємницької діяльності, у тому числі малого та середнього підприємства, управління інституціонально-інфраструктурним забезпеченням, а також особливостей застосування механізму саморегулювання у сфері підприємництва; опорою на положення законодавчої і нормативної бази у сфері підприємницької діяльності, дані Державної служби статистики України, матеріали українських і зарубіжних періодичних друкованих видань.

Висновки є логічним завершенням і загальним підсумком здійснених автором досліджень. Зміст дисертації Фролової Н.Л. свідчить про достатнє володіння автором методами економічних досліджень. Дисертаційне дослідження насичене ілюстративним матеріалом, що покращує сприйняття

роботи, а також свідчить про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, зроблених автором.

Про значний рівень обґрунтованості положень дисертації дозволяють стверджувати нижче зазначені її теоретичні та прикладні розробки, пропозиції та висновки.

Відтак на основі детального аналізу макроекономічного становища країни і динаміки основних показників її соціально-економічного розвитку, автором виявлено та згруповано макроекономічні диспропорції, що позиціонуються як наслідки реалізації державної економічної політики (с. 25-44). Це дало змогу автору визначити ключові напрями реалізації державної політики економічного зростання, а також обґрунтувати значущість малого і середнього підприємництва для подолання кризового стану національної економіки.

Аналіз стану і тенденцій розвитку малого та середнього підприємництва в країні дозволив автору виявити і систематизувати деструктивні фактори, які негативно впливають на функціонування суб'єктів цієї сфери, за такими групами: загальноекономічні та політичні, інституціонально-регуляторні, фінансово-інвестиційні, інформаційно-консультативні та комунікативні фактори зовнішнього середовища; організаційно-управлінські, фінансово-економічні, інвестиційні та інноваційно-технологічні фактори внутрішнього середовища (с. 45-70). Виявлені тенденції дозволили автору зробити висновок щодо низької ефективності державної політики в сфері створення сприятливого середовища для функціонування суб'єктів аналізованого сектора економіки.

Дисертантом виконано детальний аналіз державного регулювання малого та середнього підприємництва в країні, результати якого стали виділені основні етапи трансформації системи державного управління суб'єктами цієї сфери (с. 71-80), а саме: 1) 1991-1995 рр. – становлення нормативно-правового базису державного регулювання підприємництва; 2) 1996-1999 рр. – започаткування нових підходів до державного регулювання підприємництва; 3) 2000-2005 рр. – формування сучасного нормативно-правового забезпечення державного регулювання підприємництва; 4) 2006-2011 рр. – реалізація якісних змін у системі державного регулювання підприємництва; 5) 2012 р. – по теперішній час – започаткування системного підходу до державного регулювання і підтримки

малого та середнього підприємництва. У свою чергу, більш ґрунтовний аналіз сучасного етапу реалізації державної політики в досліджуваній сфері дав змогу автору виявити і згрупувати основні недоліки системи державного регулювання малого та середнього підприємництва, а також окреслити пріоритетні заходи щодо їх подолання (с. 105-110).

Вивчення існуючих теоретико-методологічних основ та практичного досвіду формування і реалізації державної політики розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва, дозволило ґрунтовно підійти до розроблення теоретичного базису їх державного регулювання (с. 113-124). Запропоновані теоретичні положення державного регулювання малого і середнього підприємництва містять авторське трактування змісту зазначеного поняття, систему принципів і основні напрями державної політики в цій сфері (с. 125-129). Як визначено автором, державне регулювання малого та середнього підприємництва є напрямом державної економічної політики, що ґрунтується на застосуванні системно-структурного і аналітико-результативного підходів до визначення дієвих механізмів, методів та інструментів формування сприятливого середовища для забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів малого та середнього підприємництва з урахуванням світових тенденцій розбудови підприємницького сектора.

Зважаючи на те, що розроблення належної системи державного управління суб'єктами малого та середнього підприємництва потребує вибору найбільш ефективних важелів державної політики у цій сфері, дисертантом запропоновано використання методичного підходу, який полягає в розрахунку індикаторів оцінювання ефективності реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва на національному рівні та в розрізі ключових напрямів її реалізації (с. 140-152). Автором здійснено оцінку важелів державної політики щодо активізації розвитку малого та середнього підприємництва, що дозволило дійти висновку щодо критичного рівня її ефективності в цій сфері.

Окреслене сприяло розробленню інструментарію державного регулювання малого і середнього підприємництва, який, по-перше, ґрунтується на визначених пріоритетах розвитку суб'єктів цього сектору економіки (забезпечення цифрової трансформації бізнес-процесів, активізація інтернаціоналізації бізнесу,

формування високотехнологічного сектора, розвиток інноваційного підприємництва і стартап-компаній), і, по-друге, передбачає поділ інструментів залежно від напрямів державної політики в цій сфері: інституційно-правові, бюджетно-податкові, фінансово-інвестиційні, інституціонально-інфраструктурні та інформаційно-консультативні інструменти (с. 152-178). Здійснення систематизації інструментів за такими класифікаційними ознаками дозволило автору сформувати базис ефективної системи державної підтримки розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Подальші наукові дослідження автора стосувалися вивчення інституційних умов функціонування суб'єктів малого та середнього підприємництва (с. 181-198). Зокрема дисертантом досліджено інституційно-регуляторне оточення суб'єктів цієї сфери, розглянуто процеси становлення і розвитку інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва в країні і проаналізовано ефективність їх діяльності відповідно до визначених функцій у системі державного управління суб'єктами цього сектору економіки (с. 186-198). З метою покращення інституціонального середовища розвитку малого та середнього підприємництва сформовано модель його створення, основним елементом якої визначено інституції координації міжсекторальної взаємодії щодо адаптації суб'єктів цієї сфери до інституціональних трансформацій середовища їх функціонування (с. 199-204).

Процес формування інституціонально-інфраструктурної основи розвитку малого та середнього підприємництва автор пов'язує з активізацією і розширенням функцій громадського сектора. З метою забезпечення ефективної співпраці та узгодження ініціатив держави, бізнесу і громадськості щодо розроблення та реалізації інструментарію стимулювання інноваційного розвитку і забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів малого та середнього підприємництва запропоновано підхід до організації їх державного регулювання, що ґрунтується на залученні бізнес-асоціацій як посередницьких структур, в межах яких формується регуляторно-експертна, інноваційно-технологічна, фінансово-інвестиційна, інформаційно-консультативна та науково-освітня основа розвитку малого та середнього підприємництва в країні (с. 204-221).

Під час досліджень встановлено, що сучасні умови функціонування малого та середнього бізнесу в розвинених країнах світу характеризуються поширенням

процесів інформатизації та цифровізації, що вимагає від вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва здійснення цифрової трансформації внутрішніх процесів і впровадження ефективних цифрових рішень з метою підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку. З огляду на це автором розкрито послідовність забезпечення цифрової трансформації малого та середнього підприємництва в межах бізнес-асоціацій і розроблено механізм її практичної реалізації, особливістю якого є організація взаємодії суб'єктів малого та середнього підприємництва з інституціями зовнішнього середовища через спеціалізовані центри відповідальності (с. 222-234).

За сукупністю та рівнем викладення наукових положень дисертаційну роботу Фролової Наталії Львівни можна оцінити як закінчене дослідження з вагомими науковими результатами, які є обґрунтованими та достовірними.

3. Наукова новизна, отримана в дисертаційній роботі

Представлена дисертаційна робота Фролової Наталії Львівни відзначається творчим характером та містить результати, що характеризуються науковою новизною. Вони полягають у такому:

удосконалено:

- модель інституціонального середовища розвитку малого та середнього підприємництва, яку доповнено, по-перше, глобальними трендами у сфері управління підприємницькою діяльністю, що визначили напрями співпраці інституцій державного, бізнес- та громадського рівнів; по-друге, інституціями координації міжсекторальної взаємодії щодо адаптації суб'єктів малого та середнього підприємництва до інституціональних змін у середовищі їх функціонування (с. 199-204);

- періодизацію розвитку державного регулювання малого та середнього підприємництва, які містить п'ять етапів, що відображують еволюційні зміни законодавчої бази та інструментів державного регулювання підприємництва відповідно до рівня компетентності органів влади та населення України. Це

дозволило виявити недоліки державного регулювання малого та середнього підприємництва і визначити пріоритетні заходи щодо їх нівелювання (с. 71-80);

- підхід до організації державного регулювання малого та середнього підприємництва, який передбачає створення бізнес-асоціацій як посередницьких структур в узгодженні ініціатив держави, бізнесу і громадськості щодо розроблення і реалізації інструментарію стимулювання інноваційного розвитку і забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів малого та середнього підприємництва. Формування такого роду бізнес-асоціацій дозволить підвищити конкурентні переваги вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва в бізнес-середовищі (с. 217-222);

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення державного регулювання малого та середнього підприємництва за рахунок розкриття змісту наукової категорії «державне регулювання малого та середнього підприємництва» з позиції системно-структурного і аналітико-результативного підходів, визначення нормативних, загальних і специфічних принципів і напрямів реалізації державної політики розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва (с. 121-129);

- систематизація інструментів державного регулювання малого та середнього підприємництва, яка враховує глобальні пріоритети розвитку малого та середнього підприємництва (забезпечення цифрової трансформації бізнес-процесів, активізація інтернаціоналізації бізнесу, формування високотехнологічного сектора, розвиток інноваційного підприємництва і стартап-компаній) і передбачає виділення інструментів за напрямками державної політики в цій сфері (інституційно-правові, бюджетно-податкові, фінансово-інвестиційні, інституціонально-інфраструктурні та інформаційно-консультативні інструменти). Практичне використання інструментарію дозволить сформувати ефективну систему державної підтримки розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва (с. 174-178);

- методичний підхід до оцінювання результативності державного регулювання малого та середнього підприємництва, що полягає у визначенні індикаторів оцінки ефективності реалізації державної політики у цій сфері на

національному рівні та в розрізі її ключових напрямів. Це дасть змогу оцінити дієвість важелів державного регулювання і обґрунтувати вибір пріоритетних інструментів державної підтримки розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва (с. 140-151).

4. Практичне значення отриманих результатів дослідження.

Основні результати дисертаційної роботи можуть бути використанні у процесі обґрунтування стратегічних і програмних ініціатив розвитку малого та середнього підприємництва і дозволять покращити ефективність процесів державного регулювання малого та середнього підприємництва в країні.

Результати дисертаційного дослідження отримали практичне застосування. Зокрема рекомендації щодо формування інституціонального середовища розвитку малого та середнього підприємництва використано в діяльності ТОВ «Харківська роздрібна компанія» (акт впровадження № 12/11 від 14 листопада 2018 р.), інструментарій державного регулювання малого та середнього підприємництва впроваджено в діяльність ТОВ «ОА «Кобальт» (акт впровадження № 18/11 від 22 листопада 2018 р.), підхід до організації державного регулювання розвитку малого та середнього підприємництва впроваджено в діяльність ТОВ «АВАНТИС ПЛЮС» (акт впровадження № 4/12 від 6 грудня 2018 р.), методичний підхід до оцінювання результативності державного регулювання малого та середнього підприємництва застосовується в діяльності Департаменту бюджету й фінансів Харківської міської ради (акт впровадження № 54/12 від 10 грудня 2018 р.).

Теоретичні та практичні розробки, запропоновані в дисертації, використовуються в навчальному процесі Українського державного університету залізничного транспорту при викладанні дисциплін «Державне управління економікою», «Державне регулювання і планування економіки», «Державне та регіональне управління», «Конкурентоспроможність підприємства», «Основи бізнесу» і при виконанні випускних кваліфікаційних робіт магістрів, що підтверджується актом впровадження від 30 жовтня 2018 р.

5. Оцінка повноти викладення дослідження в опублікованих роботах

Теоретичні положення та методичні рекомендації, викладені в дисертації, висвітлено в опублікованих за темою дослідження наукових працях. Основні положення дисертації опубліковані в 24 наукових працях, серед яких 2 колективних монографії, 8 статей у наукових фахових виданнях, що входять до наукометричних баз даних, 1 стаття в зарубіжному науковому виданні (входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus), і 13 матеріалів і тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Загальний обсяг наукових праць складає 7,32 друк. арк., з яких особисто автору належить 6,45 друк. арк.

Анотує розкриває основні положення дисертаційної роботи і відповідає її змісту та структурі. Текст анотує не містить положень, які не знайшли відображення в дисертації.

6. Структура та зміст дисертаційної роботи

Дисертація Фролової Н.Л. складається із анотації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 318 сторінок, у т. ч. основний текст займає 212 сторінок. Матеріали дисертації проілюстровано 33 рисунками, 27 таблицями та містять 9 додатків. Список використаних джерел налічує 345 найменувань.

Робота за обсягом та оформленням відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій економічного профілю. Логіка дисертаційного дослідження підпорядкована окресленим меті та завданням, визначає структуру роботи. Структура дисертаційної роботи узгоджена з назвою, метою та завданнями дослідження.

Оформлення дисертації та анотує Фролової Н.Л. відповідає чинним вимогам, наукові положення викладено конкретно, логічно, висновки і рекомендації ґрунтуються на результатах авторських досліджень проблеми. Текст викладено чітко, грамотно, виразно, чіткою науковою мовою.

7. Дискусійні положення та зауваження до роботи

Засвідчуючи високий рівень теоретичних та прикладних досліджень, виконаних у дисертаційній роботі, необхідно звернути увагу на недоліки та дискусійні питання, які містяться в тексті дисертації. Основні з них зводяться до такого:

1. У першому розділі в п. 1.2 дисертантом проаналізовано сучасний стан і проблеми розвитку малого та середнього підприємництва. Однак, враховуючи означену мету дисертаційного дослідження, потребує більш детального уточнення внесок суб'єктів малого та середнього підприємництва в зростання національної економіки, зокрема забезпечення її інноваційного розвитку.

2. Вивчаючи світовий досвід державної підтримки розвитку малого та середнього підприємництва (с. 80-91), автором недостатньо уваги приділено дослідженню інституційно-правового та інституціонально-інфраструктурного напрямів державного регулювання цієї сфери. Робота виглядала значно краще, якби автор більш детально зупинився на аналізі успішної світової практики державного регулювання малого і середнього підприємництва за цими напрямками.

3. Заслужує уваги методичний підхід до оцінювання результативності державного регулювання малого та середнього підприємництва (с. 140-151). Проте, на нашу думку, дану авторську пропозицію варто було б доповнити розробкою матриці альтернативних заходів щодо підвищення ефективності державного регулювання малого та середнього підприємництва в країні.

4. Представлена автором систематизація інструментів державного регулювання малого та середнього підприємництва (с. 176, рис. 2.7), що передбачає поділ інструментів за напрямками державної політики у цій сфері, потребує більш детального розкриття за напрямом фінансово-кредитної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва. Оскільки наразі особливого загострення набула проблема доступу суб'єктів цієї сфери до джерел фінансово-кредитного забезпечення їх розвитку.

5. Під час дослідження інституціонального середовища розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, автором вказано на активізацію процесів формування інституцій регулювання та підтримки суб'єктів цієї сфери (с. 186-

195). Робота суттєво виграла б, якщо в ній було б представлено більш детальний аналіз діяльності інституцій підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва в країні, функціональним призначенням яких є стимулювання інноваційного та цифрового розвитку і активізації їх експортного потенціалу.

6. Визначені автором напрями співпраці інституцій державного, бізнес- і громадського рівнів (с. 200, рис. 3.2) потребують більш глибокої деталізації. Це необхідно для узгодження позицій і мінімізації ризиків виникнення конфлікту інтересів цих інституцій при формуванні та реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва.

7. Позитивно характеризує дисертацію проведене автором дослідження щодо особливостей саморегулювання та співрегулювання малого та середнього підприємництва в країні (с. 205-217). Однак, робота мала ще більше переваг, якби було б наведено власне розуміння наукових категорій «саморегулювання» і «співрегулювання».

Зазначені зауваження не знижують високого наукового рівня дисертаційної роботи Фролової Наталії Львівни.

8. Загальний висновок до дисертаційної роботи та відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Фролової Наталії Львівни «Державне регулювання малого та середнього підприємництва: інституціонально-інфраструктурний аспект» є закінченим, самостійним дослідженням, що виконане на актуальну тему, на високому теоретичному і методологічному рівні, містить низку положень, що відрізняються науковою новизною. Наведені наукові результати дозволяють кваліфікувати роботу Фролової Н.Л. як вирішення важливої науково-прикладної проблеми – розроблення теоретико-методологічних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо державного регулювання малого та середнього підприємництва як базису економічного зростання України. Отримані автором результати є достовірними, висновки і пропозиції обґрунтовані, мають практичну і теоретичну цінність.

У цілому, дисертація на тему «*Державне регулювання малого та середнього підприємництва: інституціонально-інфраструктурний аспект*» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567) та іншим нормативним вимогам, які висуваються до кандидатських дисертаційних робіт, а її автор, Фролова Наталія Львівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент :

завідувач кафедри економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання Української інженерно-педагогічної академії МОН України,
доктор економічних наук, професор

В. В. Прохорова

Від ~~у~~ отримано
спеціалізованою вченою
радою 064.820.05
«14» ~~серпня~~ серпня 2013 р.
Учений секретар
Чорнобровка І. В.